

INFORMACE O SOCIOLOGICKÉM VÝZKUMU ŠÍŘENÍ INOVACÍ

M. M. Sawhney: Farm Practice Adoption and the Use of Information Sources and Media in Rural Community in India. Rural Sociology, 3, 1967

Proces industrializace je námětem nepřehledné řady sociologických studií a také některých sociologických koncepcí. Po r. 1950 nalézáme v sociologické literatuře práce, které se zabývají problémy difúze a adopce inovací. Pojem „inovace“ umožňuje hlubší sociologickou analýzu příčin, podmínek a faktorů pronikání vědeckotechnického pokroku do života společnosti.

První studie o problémech difúze inovací vznikly ve 30. letech našeho stol. v USA. Není nezajímavé, že jsou to právě práce rurálních sociologů (N. C. Gross, B. Ryan). Zemědělství je dosud oblastí, ve které je studium inovací nejrozvinutější, třebaže doménou industrializace jsou oblasti jiné. (Je to zvláštností americké sociologie?)

Američané jsou autory většiny prací o inovacích. Jmenujme nejvýznamnější: G. M. Beal, J. M. Bohlen, H. F. Lionberger, E. M. Rogers, E. A. Wilkening. V Anglii se zabývá problémy inovací G. E. Jones a D. Sheppard.

Jiným pramenem zájmu o difúzi inovací jsou práce antropologicky orientovaných sociologů (H. G. Barnett, R. V. Bowers aj.). Poznali, že studium interakce mezi sociálními skupinami v souvislosti s procesem industrializace je nemyšlitelné bez užití pojmů vyjadřujících vědeckotechnický pokrok.

V neposlední řadě je to dnes také kybernetika, která poukázala na velký význam informačních procesů, a tím podnítila zájem o studium sociální komunikace.

Šíření inovací lze totiž považovat za případ sociální komunikace.

Stať, o které informujeme, je zprávou o výsledcích výzkumu. Autor statě uskutečnil výzkum šíření inovací v r. 1960 v Indii. Problémy indického zemědělství jsou zajisté značně odlišné od problémů zemědělství našeho. Také není naším úmyslem srovnávat, či posuzovat tak odlišné země, jakými jsou Československo a Indie. Stať Američana M. M. Sawhneye nás zaujala z jiného důvodu; metodologií výzkumu, zpracováním výzkumu, úvahami autora nad výsledky výzkumu, které zařazuje do obecného kontextu dosavadních znalostí problému. Výzkum

M. M. Sawhneye je vzornou ukázkou sociologického výzkumu inovací. Proto jsme se rozhodli informovat čtenáře o této statí. Doufáme, že informace bude prospěšná všem těm, kteří u nás podobné výzkumy podnikají nebo budou podnikat.

Autor zkoumal 17 indických vesnic v okolí Dillí — tedy v oblasti, kde je indické zemědělství relativně na nejvyšším stupni rozvoje. Výsledky výzkumu přirozeně nejsou srovnatelné s naším zemědělstvím, jsou však zajímavé tím, že autor porovnává výsledky svého výzkumu s analogickými výzkumy v USA a v jiných zemích.

Autor se nejprve zamýšlí nad některými obecnými předpoklady výzkumu. Ze sociálně psychologického hlediska je proces přijetí inovace částí celkového procesu socializace. Individuální postoje a chování se mění prostřednictvím informací a potud je nová informace jednou z podmínek sociální změny.

Přijetí nové informace závisí na řadě okolností. Coleman a Marsch považují za rozhodující tyto prvky komunikačního procesu:

1. osoby nebo skupiny, které jsou zdrojem informací — komunikátor,
2. obsah informace,
3. prostředky komunikace,
4. osoby nebo skupiny přijímající informace — komunikant,
5. reakce komunikantů na komunikovanou informaci.

Pro potřeby studia šíření zemědělských inovací se ukázalo vhodným specifikovat komunikační proces takto:

1. Expozice různých informací, pramenů a prostředků.
2. Efekt adopce inovace je vyšší, použije-li se různých prostředků a pramenů informace.

3. Role informačních pramenů a komunikačních medií závisí na stupni přijetí inovace.

4. Ve všech případech je nutné brát v úvahu skutečnost, že prameny informací a komunikační prostředky jsou funkcí socioekonomických faktorů.

Tyto obecné předpoklady autor uplatňuje v koncepci výzkumu.

Dotazník, který byl podkladem rozhovoru, měl devět částí. Vedle demografických a statistických údajů obsahovala první část dotazníku otázky, jimiž autor zjišťoval rozšíření a užívání hromadných sdělovacích prostředků, frekvenci návštěv ve městech, participaci na formálních organizacích a míru identifikace s jejich programy. Ostatních osm částí dotazníku pak obsahovalo otázky, týkající se zemědělské praxe. Každá z osmi částí byla koncipována tak, že bylo možné postihnout proces přijímání inovace (v čase). Proces přijímání inovace je rozčleněn do pěti stadií:

1. povšechné uvědomění si pokrokové technologie, praktiky,
2. zájem,
3. hodnocení — v tomto stadiu je vážena užitečnost inovace v dané situaci,
4. pokus,
5. přijetí nebo odmítnutí inovace.

Respondent byl zařazen do některého z těchto pěti stadií na počátku rozhovoru. Dotazník proto začínal otevřenými otázkami.

Autor uvádí několik tabulek, které poskytují přehled o míře přijetí zemědělských inovací v praxi. Nízká úroveň indického zemědělství je obecně známa — stejně však překvapuje, že o umělé inseminaci vůbec neslyšelo 24,2 % dotazovaných, o herbicidech 26,8 % dotazovaných. Na indickém venkově silně působí tradice — hnojení odmítá poměrně vysoké procento dotazovaných i přesto, že se o jeho prospěšnosti přesvědčili (15 %).

Informační prameny a prostředky au-

tor kategorizoval podle Rogerse a Meynena na:

1. místní osobní kontakty (sousedé, příbuzní, obchodníci);

2. osobní kontakty — ne však místní (poradenská služba, demonstrace — polní kázání);

3. hromadné sdělovací prostředky (rozhlas, film, časopisy, noviny).

Zajímavé je užívání pramenů informace a prostředků komunikace v závislosti na stadiích procesu přijímání inovace (tab. I).

Překvapující je malý vliv hromadných sdělovacích prostředků jakožto prostředku komunikace inovací. Nejčastěji jsou uváděny osobní, ne však místní zdroje informací. Autor dále zjistil, že nejčastěji jsou zemědělské inovace přijímány prostřednictvím poradenské služby. Přitom přijetí inovace nemá individuální, ale skupinový charakter.

Z tab. I je dále patrné, že osobní, ne však místní kontakty a prameny jsou významné ve stadiu hodnocení inovace. Místní osobní prameny mají největší význam v prvním stadiu — ve stadiu prostého uvědomění si existence inovace.

Ze srovnání s obdobnými výzkumy v USA a v Kolumbii vyplývá, že dosud nelze obecně formulovat význam určitých pramenů informace a komunikačních prostředků v jednotlivých stadiích přijímání inovací. V USA jsou např. osobní místní kontakty rozhodující ve stadiu hodnocení, v Kolumbii ve stadiu vlastního pokusnictví.

Výsledky výzkumu potvrzují hypotézu, kterou vyslovili P. F. Secord a C. W. Backman. Podle nich efekt komunikačního procesu závisí na místě komunikátora a komunikanta v sociální struktuře — zejména na jejich bezprostředních vztazích jako skupin a osob. V dané sociální struktuře mají různé prameny informací a různé prostředky komunikace různou funkci.

I. Přehled příjmu informace

Informační prameny a prostředky	Stadia procesu přijímání inovace				
	1	2	4	4	5
Místní osobní kontakty	29,6	17,9	16,7	25	24,3
Osobní kontakty — ne však místní	58,6	68,7	77,8	72,4	75,7
Hromadné sdělovací prostředky	11,8	13,4	5,5	2,6	—
Celkem	100	100	100	100	100

Autor je přesvědčen o tom, že data, která našel plně odpovídají současnému sociálně psychologickému pohledu na komunikační proces. Vztahy mezi komunikátorem a komunikantem nejsou podle tohoto názoru statické — komunikátor nepředává informace komunikantu pasívně, tak jako je např. předáváno teplo tělesu — ale komunikační proces je dynamický a závisí na pohyblivé sociální struktuře. Reakci komunikanta nelze zjednodušeně vztahovat jen k obsahu inovace, ale je nutno uvážit místo komunikanta v sociální struktuře. Zvláště je

třeba studovat důvěryhodnost informace z hlediska komunikanta. Pojem „důvěryhodnosti“ je průsečíkem sociálně psychologických, ekonomických a jiných faktorů sociální struktury.

Vyslovení obecných názorů na proces difúze inovací v zemědělství bude možné až po zhodnocení srovnatelného empirického materiálu. (Poznamenáváme, že v ČSSR se rovněž dělá výzkum difúze inovací do zemědělské praxe. Výzkum je součástí mezinárodního výzkumného projektu a v ČSSR jej řídí Vysoká škola zemědělská v Praze.)

Ing. Věra Tauberová, Pavel Lukáš